

HOOFDSTUK ACHT

'SIJT GHEKOMMANDEERT TE ZEIJLEN NA DE KUST VAN GHENEË'¹ EXPEDITIONAIR OPTREDEN OP DE KUST VAN WEST-AFRIKA, 1664-1665

Adri P. van Vliet

Inleiding

In mei 1664 vertrok Michiel Adriaansz de Ruyter (1607-1676), vice-admiraal van Holland, op last van de Staten-Generaal met een eskader van twaalf oorlogsschepen naar de Middellandse Zee. In zijn instructie stond dat hij de Barbarijse kapers, met name die vanuit Algiers, moest beteugelen. Deze ogenschijnlijk normale opdracht—De Ruyter was al vaker hiervoor naar het Middellandse Zeegebied gestuurd—werd in augustus 1664 gewijzigd. Zijn kruistocht tegen de Barbarijse kapers moest hij direct afbreken. De Ruyter diende voor zover mogelijk in het geheim zijn eskader gereed te maken voor een tocht naar West-Afrika om daar de Engelse agressie te beantwoorden.

Al lange tijd woedde er op de kusten van West-Afrika een felle concurrentiestrijd tussen Nederlandse, Engelse, Deense en Zweedse handelscompagnieën. Vooral de West-Indische Compagnie (WIC) en de Company of Royal Adventures (CRA) betwistten elkaar de handel in ivoor en goud. Dit was overigens niet het geval met de handel in slaven, waar nog een beperkte vraag naar was (Zook 1919). Toen een eskader onder het bevel van de latere admiraal sir Robert Holmes (1622-1692) in het begin van 1664 onverwacht en in vreedstijd het eiland Goeree en de meeste Nederlandse forten op de kust van Guinea veroverde, eisten de bewindhebbers van de WIC dat de Staten-Generaal tegenmaatregelen zouden treffen.

In deze bijdrage staat De Ruyters expeditie op de West-Afrikaanse kust centraal. Immers, één van de karakteristieken van koloniale oorlog is expeditieair optreden. Expeditionair optreden is het uitvoeren van een militaire operatie op relatief grote afstand van de thuisbasis door een logistiek

¹ The National Archives (TNA), Kew, High Court of Admiralty (HCA) 30 (prize papers) 226, Jannetje Cornelis aan Joost Joostens, 25 november 1664.

zelfstandige en geïntegreerde strijdmacht, die, door haar militair vermogen in een opgedragen operatiegebied te projecteren, een afgebakend doel wil bereiken (Leidraad 2005: 25-26). Het vervolg van de reis van De Ruyters eskader naar het Caraïbische gebied en Noord-Amerika blijft hier grotendeels buiten beschouwing.

Allereerst wordt ingegaan op de conflicten die zich aan de vooravond van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) tussen Engeland en de Republiek ontwikkelden. De uitzonderlijke besluitvorming rondom het sturen van De Ruyter naar West-Afrika komt uitvoerig aanbod. In het kader van expeditionair optreden wordt verder aandacht besteed aan de samenstelling, bewapening en bemanning van het eskader van De Ruyter. Een aparte paragraaf is gewijd aan de communicatie tussen De Ruyter en zijn opdrachtgevers: de bewindhebbers van de WIC, de gouverneur op de kust van Guinea en de Staten-Generaal. Het expeditionair optreden wordt uitgewerkt aan de hand van drie amfibische operaties. Het was de taak van het eskader, tegenwoordig aangeduid met de term *amphibious task force*, om een landingseenheid de gelegenheid te bieden een amfibische operatie uit te voeren. In doctrinetaal:

An amphibious operation is 'a military operation launched from the sea by a naval and landing force (LF) embarked in ships or craft, with the principal purpose of projecting the LF ashore tactically into an environment ranging from permissive to hostile'. In outline it will see an amphibious task force (ATF) seeking to manoeuvre into a position of advantage in the littoral in respect to the enemy, from which force can be threatened or applied ashore. Such littoral manoeuvre will be directed towards a decisive point or a critical vulnerability that impacts a centre of gravity (MCDP 3).

Afsluitend wordt ingegaan op het effect van De Ruyters tocht en de vraag of de door de Staten-Generaal beoogde strategische doelstellingen daadwerkelijk zijn bereikt.

Conflicten aan de vooravond van de Tweede Engelse Oorlog, 1665-1667

Na afloop van de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) kon iedereen die betrokken was bij handel, scheepvaart en visserij opgelucht ademhalen. Jarenlang waren de West-Europese wateren oorlogsgebied geweest. Een periode van relatieve vrede brak nu aan. Potentiële brandhaarden bleven echter bestaan. In de Oostzee, de Middellandse Zee, Azië, de Nieuwe Wereld en West-Afrika botsten de Engelse en Nederlandse handelsbelangen.

Een punt dat voortdurend aanleiding gaf voor conflicten tussen de Republiek en Engeland was de opvatting over het principe *mare clausum* versus *mare liberum*. Engeland huldigde de eerste opvatting en claimde de soevereiniteitsrechten over de haar omringende zeeën: de Noordzee, Het Kanaal en de Atlantische Oceaan tot aan haar koloniën in Amerika en West-Indië, terwijl de Republiek juist een voorstander was van *mare liberum* oftewel een vrije zee voor iedereen. Tijdens de Engelse Burgeroorlog (1642-1651) was de economische positie van de Nederlanders in de Atlantische wereld ten kostte van de Engelsen versterkt. Vooral Jacobus Stewart (1633-1701), hertog van York en broer van Karel II, koning van Engeland, wilde dit rechtzetten, onder meer door verovering Nieuw-Nederland (Harper 1964).

Op grond van het principe *mare clausum* eiste de Engelse koning dat alle schepen in zijn zeeën, en later overal ter wereld, als eerbewijs hun vlag streken als zij een Engels koopvaardij- of oorlogsschip ontmoetten. Voor de visserij in de Engelse wateren moest toestemming worden gevraagd. Haaks op het Nederlandse idee van de vrije zee echter stond de monopoliegedachte die zowel de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) als de WIC in hun octrooigebieden voor Nederlanders hanteerden. Daarnaast werden potentiële handelsconcurrenten, onder wie de Engelsen, zoveel mogelijk uit Azië en uit de bezittingen van de WIC geweerd. Het kwam kortom neer op een open zee voor enkelen en een gesloten zee voor alle anderen.²

Johan de Witt (1625-1672), raadpensionaris van Holland (1653-1672), deed zijn best om de vrede te bewaren en slaagde er via geslepen diplomatie in een escalatie in de Oostzee te voorkomen. Dankzij zijn inspanning sloten op 21 mei 1659 Frankrijk, Engeland en de Republiek het zogeheten Haags Concert. Het voornaamste doel was in de Oostzee de vrede tussen Zweden en Denemarken te herstellen. Na het plotselinge overlijden van Olivier Cromwell (1599-1658), Lord Protector van Engeland (1654-1658), trok de Engelse vloot zich uit de Oostzee terug. Een Nederlandse vloot onder De Ruyter kreeg door het onverwachte vertrek van de Engelsen een grotere bewegingsvrijheid. In samenwerking met de Denen veroverden de Nederlanders in november 1659 het eiland Funen op de Zweden. Met het plotselinge overlijden van de Zweedse koning Karel X (1622-1660) in februari 1660 kwam er een eind aan het Zweedse expansionisme. Zweden en

² Boxer 1974: 20-23; Jones 1996: 145-148; De Groot 2004; Rommelse 2006; Ittersum 2006.

Denemarken sloten toen de Vrede van Kopenhagen. Daarmee was de rust en het machtsevenwicht in de Oostzee voorlopig hersteld.

Lange tijd slikten de Staten van Holland en de Staten-Generaal de Engelse agressie. De staatsgezinde partij die onder Johan de Witt in de Staten-Generaal de dienst uitmaakte, voerde een politiek van actieve neutraliteit, wat inhield dat men via bondgenootschappen de vrede in Europa probeerde te handhaven. Alleen als de Nederlandse handelsbelangen ernstig gevaar liepen, was men bereid gewapend in te grijpen (Oudendijk 1944: 67-77; Bruijn 1998: 108-109).

In 1660 deden zich in Engeland grote politieke veranderingen voor. De republikeinse Commonwealth verdween en het verjaagde huis van Stuart hernam haar koninklijke rechten. Via Scheveningen keerde Karel II (1630-1685), koning van Engeland (1660-1685) en zoon van de door de republikeinen onthoofde Karel I (1600-1649), uit zijn ballingschap terug naar Engeland. Karel II voerde geen grote koerswijzigingen door in het buitenlandse en koloniale beleid van Engeland. Onder zijn bewind stuurde Engeland wederom aan op een conflict met de Republiek. De anti-Nederlandse gevoelens werden vooral gevoed door kringen rondom de katholieke broer van de koning, Jacobus (1633-1701), hertog van York. Jacobus, die weinig op had met de protestantse Republiek, was in 1661 benoemd tot Lord High Admiral, het hoofd van de Royal Navy. Ook Londense kooplieden en aandeelhouders van de CRA waren, maar dan vanuit economische motieven, zeer oorlogsgezind (Elias 1930: 19; Japikse 1900: 349; Rommelse 2006). Een belangrijke handelaar op het Oostzeegebied en leverancier van de Royal Navy, George Cock, verwoordde de oorlogszuchtige opvattingen van de kooplieden met 'the trade of the world is too little for us two, therefore one must down',³ terwijl een populair volksliedje uit 1663 het iets directer uitdrukte met 'Make wars with Dutchmen, Peace with Spain. Then we shall have money and trade again' (Kennedy 1976: 58-59). Sommige historici menen dat de groeiende oorlogsstemming in Engeland tegen de Republiek naast economische belangentegenstellingen ook werd gevoed door politieke en religieuze tegenstellingen tussen beide staten (Pincus 1996).

Een van de eerste regeringsdaden van de nieuwe Engelse koning was de herbevestiging van de Navigation Act uit 1651. Voortaan mochten allerlei goederen alleen naar Engeland vervoerd worden met Engelse schepen of met schepen uit het land waar de goederen vandaan kwamen. En het

³ Latham en Matthews 1974: deel vijf 35, dagboek aantekening, 12 februari 1664.

was alleen aan onder Engelse vlag varende schepen toegestaan om het scheepvaartverkeer met de Engelse koloniën te onderhouden (Harper 1964: 53-59). Engelse kooplieden rustten nu steeds vaker zelf schepen uit, waardoor het vrachtvervoer met Nederlandse schepen werd beperkt. Intussen groeide de commerciële rivaliteit tussen beide zeemogendheden en daarmee ook het aantal conflicten. De Engelsen zochten naar mogelijkheden om de Nederlandse handelsroutes over te nemen en Nederlandse kooplieden uit hun koloniën te weren. Aan de lucratieve Nederlandse smokkelhandel tussen Noord-Amerika, Suriname en de Republiek moest een einde worden gemaakt (Japikse 1900: 49-55; Rodger 2005: 65-68; Rommelse 2003: 17-18).

Eén van de conflictgebieden was West-Afrika waar Nederlanders, Engelsen, Zweden en Denen handelsposten en forten bezaten. Onderling kwam het daar geregeld tot confrontaties. Elke compagnie probeerde een zo goed mogelijke uitgangspositie voor haar handelsactiviteiten te verwerven. De Engelsen rustten twee vlootexpedities uit, beide onder leiding van Robert Holmes. Beide operaties waren geheel en al gericht tegen de WIC. De eerste expeditie vond plaats in 1661 toen Holmes met een Company of Royal Adventurers of England Trading into Africa (CRA) eskader de positie van de Engelsen in het Senegambia gebied versterkte. De tweede volgde in 1663/1664 met een vloot van CRA en oorlogsschepen naar Cabo Verde en de Goudkust. Uiteindelijk vormden deze expedities en de verovering van Nieuw-Nederland door Richard Nicolls de directe aanleiding voor het uitbreken van de Tweede Engelse Oorlog.⁴

De eskaders van Holmes waren uitgerust door de CRA en hadden een commissie van de hertog van York. Jacobus gaf als bewindhebber van de CRA, met stilzwijgende goedkeuring van zijn broer Karel II, aan Holmes vergaande instructies mee om naar de rivier de Gambia te varen en daar de belangen van de CRA veilig te stellen door er de kooplieden, goederen, schepen, forten en factorijen te beschermen. De rechten van de compagnie langs de Goudkust moest Holmes handhaven of afdwingen en tegenstand neerslaan. De schepen die zich verzetten moest hij nemen, vernietigen of laten opbrengen naar Engeland. Hiertoe zou *doctor at laws* Richard Lister, 'judge of his Majesties Court of Admiralty', te Cormantijn zitting houden.⁵

⁴ Japikse 1900: 49-55; Jones 1996: 145; Rodger 2005: 65-68; Rommelse 2003: 17-18.

⁵ TNA, State Papers Domestic 29 (Secretaries of State) 114, Verhoor Holmes, 3 maart 1665; Pepys Library, Cambridge, PL 2698 f. 223, Journaal Holmes; Pepys Library PL 2698 f. 225, 23 mei 1664.

Op 1 februari 1664 arriveerde Holmes' eskader voor Cabo Verde. Zijn eerste slachtoffer was de met acht stukken bewapende WIC-fluit *Brielle* uit Hoorn. Daarna maakte hij zich meester van het hoofdkwartier van de WIC op het eilandje Goeree. Bij deze actie werden twee voor anker liggende schepen genomen en twee tot zinken gebracht (Ollard 1969: 92-93).

Tabel 1. Nederlandse schepen genomen bij Cabo Verde en veroordeeld, 23 mei 1664

Naam	Schipper	Kamer	Lading
<i>Walters Brielle</i>	Jacob Johnson Cornelius Cornelisz	Zeeland Noorderkwartier	Van Ardra met slaven naar Sint-Christoffels Voor de WIC met ijzer en goederen naar Elmina Met goederen van Adreano Romanno van Cabo Verde en Abraham Drago van Amsterdam naar West-Indië
<i>Groningen galley</i>	John Petersz	Stad en Lande	Op weg naar Elmina voor slavenhandel

Bron: Pepys Library, PL 2698 f. 225-35, Journaal Holmes, 23 mei 1664.

Holmes vervolgde zijn weg via Sierra Leone en Ivoorkust naar de Goudkust. Een aanval op het kleine fort Sint-Anthonie bij Axim mislukte. Succesvoller was hij bij fort Witsen te Takoradi. Wellicht om zich vrij te pleiten van enige nalatigheid schreef compagniedienaar Hendrik Froom aan de bewindhebbers van de WIC:

het sal u e(dele) wel bekend wesen van het overgaen [van] 't fort Taccoraij, daer ick in was, dat sij ons met behulp van de negeres ende met het canon van haer schepen met stormen ofgenoemen hebben.⁶

Het volgende doel van Holmes was de betwiste WIC-nederzetting Cabo Corso. De Nederlanders hadden op 2 mei 1663 in die plaats het voormalige Zweedse fort Carolusburg veroverd. Johan Valckenburgh (1623-1667), directeur-generaal op de Kust van Guinea, belegerde vervolgens in maart 1664 het eveneens in Cabo Corso gelegen Deense hoofdkwartier fort Frederiksborg. Aan die actie kwam een einde door de onverwachte komst van Holmes. Valckenburgh vertrok met zijn hoofdmacht naar Elmina, het handels- en bestuurscentrum van de WIC op de West-Afrikaanse kust, dat nu tegen een aanval van de Engelsen moest worden beschermd. In Carolusburg liet hij een kleine bezettingsmacht achter. In samenwerking met de Denen en Afrikaanse bondgenoten sloeg Holmes het beleg voor

⁶ TNA, HCA 32 (prize papers) 1823, Hendrick Froom aan kamer Amsterdam, 9 augustus 1664; Ollard 1969: 105-108.

Cabo Corso. Na zware beschietingen gingen zijn troepen op 7 mei tot de aanval over. Mede door een muiterij onder het garnizoen zag gouverneur Paulus Morgendal zich genoodzaakt Cabo Corso over te geven. De al eerder geciteerde Hendrick Froom weet de overgave van het sterke fort Cabo Corso vooral aan de houding van het personeel van de WIC 'de heeren meesters hebben eenige ontrouwe dienaeren, die meer geneegen sijn tot voordeel van de vijanden, als voor de e[dele] comp[agnie]' dan aan het Engelse machtsoverwicht.⁷ Helemaal correct is deze observatie niet. Het fort te Shama was inmiddels alweer op de Engelsen heroverd (Van Dantzig 1980: 33-34).

In samenwerking met de Engelse gouverneur van Cormantijn, Francis Selwyn, pakte Holmes daarna de factorijen te Adja en Anemaboe aan. Op 12 juni 1664 gaf de bezetting te Adja zich zonder slag of stoot over. Wel vloog later de factorij in de lucht doordat het kruit vlam vatte. Ruim zestig Afrikanen en Engelsen verloren hierbij het leven. De gevangen genomen Nederlanders moesten hiervoor boeten. Een aantal werd vermoord en anderen zwaar mishandeld. Op 20 juni 1664 werd ook Anomabu ingenomen. Een WIC-functionaris liet hierbij het leven. Een aanval op het kasteel Elmina werd door Valckenburgh afgeslagen. Wel vielen enkele WIC-schepen in handen van de Engelsen.⁸

In juni 1664 beëindigde Holmes zijn tocht langs de West-Afrikaanse kust, die ruimschoots aan de gestelde verwachtingen had voldaan: in het Senegambia gebied was de Nederlandse invloed tot nul gereduceerd en op de Goudkust waren enkele belangrijke WIC-vestigingen veroverd. Holmes had de WIC een enorme klap toegebracht. Met uitzondering van Elmina, Axim, Accra en het fort te Shama waren haar bezittingen op de Goudkust nu in handen van de CRA. Ongeveer terzelfder tijd (september 1664) veroverde een Engelse vloot onder leiding van Richard Nicolls (1624-1672) Nieuw-Nederland. Via São Tomé keerde Holmes terug naar Engeland, waar hij op 16 december 1664 in Portsmouth voor anker ging. Om enigszins aan de grieven van de Staten-Generaal tegemoet te komen werd Holmes een maand later op bevel van Karel II voor de vorm in de Tower gevangen gezet. Toen de Tweede Engelse Oorlog een feit was, kwam Holmes in maart 1665 vrij.⁹

⁷ TNA, HCA 32 (prize papers) 1823, Hendrick Froom aan kamer Amsterdam, 9 augustus 1664; Pepys Library PL 2698, Journaal Holmes, 7 mei 1664.

⁸ TNA, HCA 32 (prize papers) 1823, Hendrick Froom aan kamer Amsterdam, 9 augustus 1664; Elias 1930: 42; Japikse 1900: 393-396; Ollard 1969: 108-119.

⁹ TNA, State Papers Domestic 29 (Secretaries of State) 110 f. 87, Ondervragingsverslag, 14 januari 1665 (os); Ollard 1969: 129-131.

Besluitvorming rondom de verrassingsaanval van De Ruyter

In kringen rondom raadpensionaris Johan de Witt was men voornamelijk huiverig voor een te harde aanpak van Engeland. Immers, Karel II was de oom en de natuurlijke beschermer van de jonge Oranjeprins Willem III. Een te sterke anti-Engelse politiek speelde direct de prinsgezinden in de kaart. De roep om de benoeming van Willem III tot stadhouder zou daarvoor alleen maar groter worden. En dit was wel het laatste dat De Witt en consorten wilden.

In het voorjaar van 1664 was in de Republiek voor iedereen de maat vol. Zeker nadat bekend werd dat het Engelse Parlement een rapportage van een commissie, die onderzoek had gedaan naar de 'reasons for the general decay of trade', uitvoerig had besproken. De Nederlandse kooplieden werden daarin neergezet als de 'greatest obstruction' voor de Engelse handel. Het Parlement adviseerde Karel II 'to take some speedy and effectual course for the redresse thereof and all other of the like Nature and for prevention of the like for the future' (Japikse 1900: 313-314).

Gelijktijdig deed in de Republiek het gerucht de ronde dat Karel II in het geheim twintig oorlogsschepen uitrustte om de VOC-retourvloot te onderscheppen. Talloze reders leden bovendien schade doordat hun koopvaardij- en vissersschepen door Engelse kaperschepen werden genomen en opgebracht (Panhuijsen 2005: 300).

De Staten-Generaal namen voorzichtig tegenmaatregelen. Twee adviesjachten moesten in Het Kanaal alle thuiszeilende schepen waarschuwen voor Engelse agressie. Een eskader onder Cornelis Tromp (1629-1691), vice-admiraal van Holland vanaf 1665, voer uit om de VOC-retourvloot op te vangen. Eveneens besloten de Staten-Generaal een miljoen gulden beschikbaar te stellen voor de uitrusting van dertig oorlogsbodems. Om de Engelsen niet teveel te bruuskieren werd hierbij uitdrukkelijk aangegeven dat het ging om de bescherming van de Nederlandse koopvaardij en visserij. De Engelsen reageerden hierop met een verhoging van hun eigen vlootuitgaven. Intussen bestookte Sir George Downing (c. 1624-1684), ambassadeur van Engeland in Den Haag, raadpensionaris De Witt, de Staten van Holland en de Staten-Generaal voortdurend met verwijten dat de Nederlanders met geweld de handel van de Engelsen op de kust van Guinea verhinderden. Ook diende hij namens de CRA bij de Staten-Generaal nieuwe schade-

claims in. De WIC had na de eerste expeditie van Holmes van 1661 enkele CRA-schepen genomen.¹⁰

Op 21 juli 1664 bracht Andries Cornelissen Vertholen, schipper van het WIC-schip *Eendracht*, verslag uit aan de Staten-Generaal over het optreden van Holmes op de Goudkust. Karel II ontkende echter ten overstaan van Michiel van Gogh (1602-1668), de Nederlandse ambassadeur in Londen, van Holmes' optreden op de hoogte te zijn geweest en beloofde passende maatregelen te nemen indien de geruchten op waarheid berustten.¹¹ Een week later drongen bijna gelijktijdig de afgevaardigden van Zeeland en Stad en Lande (Groningen) bij de Staten-Generaal erop aan dat de Republiek passende maatregelen tegen de Engelse agressie in West-Afrika zou nemen.¹²

De Staten-Generaal vroegen de admiraliteitscolleges, die belast waren met de uitvoering van het maritieme veiligheidsbeleid, om advies. Met uitzondering van het admiraliteitscollege Friesland, dat een voorbehoud maakte, adviseerden de vier andere colleges (Zeeland, de Maze in Rotterdam, Amsterdam en het Noorderkwartier) de WIC met twaalf oorlogsschepen te steunen, waarvoor door de Staten-Generaal een bedrag van 600.000 gulden gevoteerd diende te worden. De WIC zelf zou twee schepen ter beschikking stellen. De overweging bij dit advies was dat de reputatie van de staat werd bedreigd. Met voortvarendheid werd het advies op 6 augustus door de Staten van Holland, de grootste geldgever, en op 9 augustus door de Staten-Generaal geloodst en bekrachtigd. Het bevel over de twaalf schepen werd opgedragen aan Jan van Kampen (ca. 1610-1665), kapitein in dienst van het admiraliteitscollege Amsterdam.¹³

'Tot stijvinge ende handthavinge van 't recht van 't landt, ende van de generale geoctroyeerde West-Indische Compagnie' moesten de schepen

¹⁰ NA, Archieven der Admiraliteitscolleges (AA) 1288, Notulen admiraliteitscollege Amsterdam, 8 mei 1664; NA, Archief van de Staten-Generaal (SG) 5581 (liassen admiraliteiten), Staten-Generaal aan Meppel, 8 mei 1664; West-Fries Archief (WA), Oud Archief Hoorn (OAH) 725, Secrete Resolutiën Staten van Holland, 23/24 mei 1664; Japikse 1900: 327-328; Oudendijk 1944: 84; Panhuijsen 2005: 294-304.

¹¹ NA, SG 5767 (liassen WIC), West-Indische Compagnie aan Staten-Generaal, 21 juli 1664; Aitzema 1669-1672: deel vijf 135-136; Japikse 1900: 348.

¹² NA, SG 5581 (liassen admiraliteiten), Admiraliteitscollege Zeeland aan Staten-Generaal, 28 juli 1664; Japikse 1900: 354.

¹³ NA, SG 3913, Secrete resolutiën Staten-Generaal, 9 en 11 september 1664; NA, SG 12582.12, Commissies Jan van Kampen en Maarten van Hertsbergen, 10, 17 en 20 september 1664; Zeeuws Archief (ZA), Archief van de Staten van Zeeland (SvZ) 970 (ingekomen stukken), Staten-Generaal aan Staten van Zeeland, 6, 7, 15, 16 augustus 1664; WA, OAH 725, Secrete resolutiën Staten van Holland, 6, 7 augustus 1664; Aitzema 1669-1672: deel vijf 177-179; Japikse 1900: 354, 420.

zo spoedig mogelijk in zee lopen. Van Kampen moest de verloren gegane WIC-bezittingen heroveren en de door hem veroverde forten voorzien van garnizoenen. Ruim vierhonderd soldaten werden hiervoor uit het Staatse leger gelicht. Genomen WIC-schepen moesten worden bevrijd en Engelse schepen die Nederlandse schepen hadden genomen of beschadigd worden uitgeschakeld. Om te voorkomen dat de Engelse vloot Van Kampens eskader zou aanvallen, werd luitenant-admiraal jonkeer Jacob van Wassenaer (1610-1665), heer van Obdam, gelast hem door de Hoofden (het Nauw van Calais) tot in Het Kanaal te begeleiden.¹⁴

De verwachtingen omtrent het eskader van Van Kampen waren niet al te hoog gespannen. De vraag was of de schepen ongehinderd door Het Kanaal naar de Goudkust zouden kunnen zeilen. Dankzij zijn voortreffelijke spionagenetwerk rapporteerde George Downing al op 9 augustus Londen over de plannen van de Staten-Generaal, de sterkte van de vloot, de bewapening en het aantal opvarenden.¹⁵

Toen De Witt op 6 augustus in de Staten van Holland het voorstel verdedigde om twaalf schepen naar Guinea te sturen, had hij samen met Job de Wildt, secretaris van het admiraliteitscollege Amsterdam, al een plan uitgewerkt om in plaats van Van Kampen, De Ruyter vanuit de Middellandse Zee naar West-Afrika te sturen. In het uiterste geheim werd een kleine groep Hollandse statenleden hierover geïnformeerd. In de Amsterdamse vroedschap werd het voorstel uitgebreid besproken. Amsterdamse kooplieden en regenten hadden grote belangen in de VOC en waren daarom meer in de VOC dan in de WIC geïnteresseerd. Omwille van de WIC wilde men eigenlijk geen nieuwe oorlog met Engeland riskeren. Ook vonden de Amsterdammers het maar niets dat de straatvaarders in de Middellandse Zee door het voorgenomen vertrek van De Ruyter van bescherming werden ontbloot. Toch lanceerde De Witt een dag later in de vergadering van de Staten van Holland zijn De Ruyter-plan. Doordat alle niet-Amsterdamse geïnteresseerden hierover vol lof waren, stemden de Amsterdamse vertegenwoordigers uiteindelijk ook in met De Witts voornemen (De Bruin 1991: 311).

Enkele gedeputeerden uit Gelderland, Zeeland en Stad en Lande werden nu ook in vertrouwen genomen, waarna De Witt op 9 augustus het eerder genoemde voorstel tot uitrusting van twaalf schepen onder Van Kampen

¹⁴ WA, OAH 725, Secrete resolutiën Staten van Holland, 7 augustus en 27 september 1664.

¹⁵ TNA, State Papers Foreign 84 (Holland) 171, Downing aan Bennett, 9 augustus 1664; NA, AA 219, Resoluties Staten-Generaal, 12 en 16 augustus 1664.

Afb. 15. Portret van Michiel de Ruyter.

bij de Staten-Generaal inbracht. Het besluit om De Ruyter een andere opdracht te geven werd in de vergadering niet besproken.

Op maandag 11 augustus 1664 werden de notulen van 9 augustus geacordeerd. Terwijl de Engels gezinde gedeputeerden werden afgeleid, werden de notulen zo snel voorgelezen dat de inhoud de meeste aanwezigen ontging. Niemand van de niet-ingewijden bemerkte dat een besluit om De Ruyter naar Guinee te sturen gehecht was aan de resolutie over Van Kampen. Hoogstwaarschijnlijk ter afleiding werden aan het einde van de vergadering nog enkele brieven van de vice-admiraals De Ruyter en Jan Cornelisz Meppel en van diplomaat Jean Bertrand de Mortaigne besproken, evenals een voorstel van de Raad van State om tot oprichting van een regiment zeesoldaten te komen, het latere Korps Mariniers.¹⁶ De Witt

¹⁶ Jean Bertrand de Mortaigne was namens de Staten-Generaal als diplomaat toegevoegd aan de bemanning van de *Spiegel* om met fiscaal Gilbert de Vianen de onderhandelingen in Barbarije te voeren. Hij kwam pas 24 mei 1664 te Cádiz bij De Ruyter aan boord.

notuleerde eigenhandig het besluit in het secreet register. Geen enkele buitenstaander had door wat er was gebeurd. Ook voor Downings informanten bleef het besluit verborgen. Secretaris De Wildt kreeg opdracht het besluit naar De Ruyter te sturen. Drie ijlbodes gingen over land op weg naar Spanje. Men verwachtte in Cádiz, Alicante of Malaga de nieuwe instructie aan De Ruyter te kunnen overhandigen.¹⁷

De Witt leverde hier, hoewel niet helemaal rechtsgeldig, een bestuurlijke topprestatie. Zeker 170 mensen uit de Staten van Holland, de Amsterdamse vroedschap en de Staten-Generaal waren op de hoogte van de bijzondere opdracht voor De Ruyter en toch bleef het besluit voor de vijand maandenlang geheim. Zelfs de altijd uitstekend geïnformeerde secretaris van de Engelse admiraliteitsraad, Samuel Pepys (1633-1703), wist van niets.

De amphibious task force van Michiel de Ruyter

In het voorjaar van 1664 was De Ruyter, zoals we al eerder zagen, met een eskader naar de Middellandse Zee gestuurd. Het was dit eskader dat de Staten-Generaal in augustus/september 1664 vanuit de Middellandse Zee naar West-Afrika dirigeerden. Het bestond uit twaalf oorlogsschepen en een bevoorradingschip. Het admiraliteitscollege Amsterdam had zeven, die van de Maze en die van het Noorderkwartier elk drie schepen geleverd. De admiraliteitscolleges van Zeeland en Friesland hadden op het laatste moment vanwege financiële problemen afgezegd. Vice-admiraal Jan Cornelisz Meppel (1609-1669) voerde het commando over de oorlogsbodems van het Noorderkwartier, Aart Jansz van Nes (1626-1693) over die van Rotterdam en De Ruyter over die van Amsterdam. De Ruyter was tevens met het opperbevel belast.

De grootte, ouderdom en kwaliteit van De Ruyters schepen waren zeer uiteenlopend. Vier behoorden tot het type linieschip en de resterende schepen waren, met uitzondering van de bevoorradingsfluit, fregatten. Beide vice-admiralen en kapitein Hendrick Adriaensz hadden elk redelijk nieuwe schepen. Aart Jansz van Nes voer op het oudste schip, de *Princes Louise*. Het was in 1646 op de landswerf te Rotterdam gebouwd. Ook de *Rode Leeuw* en de *Caleb* dateerden uit het midden van de zeventiende eeuw en stonden te boek als oud en versleten. Vooral op de terugreis over de

¹⁷ ZA, SvZ 2480, Resolutiën Staten-Generaal, 9 en 11 augustus 1664; Brandt 1687: 294-296; Japikse 1900: 354-356. De hele gang van zaken wordt zeer uitvoerig beschreven in De Bruin 1991: 310-314.

Noord-Atlantische Oceaan zouden de *Rode Leeuw* en de *Caleb* met hun slechte tuigage, gescheurde zeilen en lekkende rompen voor veel vertraging zorgen. Jan du Bois, kapitein van De Ruyters vlaggenschip, beschreef de *Caleb* als een van de zorgenkinderen dat 'tot sinckens toe leek' was en waar men 'met gemack een vuyst op sommige plaetsen daer door duwen, en de aengegroeyde vuylicheyt door 't schip trecken' kon. De *Rotterdam* van Leendert Haexwant had ook problemen met een versleten tuigage. In zijn correspondentie klaagde Haexwant daar voortdurend over en drong hij aan op het toesturen van nieuw materieel.¹⁸

Tabel 2. Samenstelling van het eskader van De Ruyter naar de Middellandse Zee, 1664

Admiraliteit	Commandant	Naam schip	Kanons	Opvarenden
Amsterdam	Michiel Adriaansz de Ruyter	<i>Spiegel</i>	68	310
Amsterdam	Gidion de Wildt	<i>Provincie van Utrecht</i>	58	265
Amsterdam	Willem van der Zaen	<i>Geloof</i>	50	220
Amsterdam	Isaack Sweers	<i>Middelburg</i>	36	165
Amsterdam	Hendrick Adriaensz.	<i>Damiaten</i>	32	135
Amsterdam	Jacob Cornelisz Swart	<i>Edam</i>	34	135
Amsterdam	Enno Doedesz Star	<i>Groene Kameel</i>	10	30
Rotterdam	Aart van Nes	<i>Princes Louise</i>	40	175
Rotterdam	Leendert Haexwant	<i>Rotterdam</i>	34	124
Rotterdam	Jan van Nes	<i>Harderwyck</i>	34	150
Noorderkwartier	Jan Cornelisz Meppel	<i>Noorderkwartier</i>	50	258
Noorderkwartier	Dirck Gerritsz Pomp	<i>Rode Leeuw</i>	36	150
Noorderkwartier	Govert 't Hoen	<i>Caleb</i>	36	150
Totaal			518	2.267

Bron: NA, Collectie De Ruyter 89, Betaalrol 1664-1665; Verhoog en Koelmans 1961: 23.

In de jaren voor het uitbreken van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) waren de admiraliteitscolleges juist gestart met een standaardisatieprogramma voor het scheepsgeschut, de vervanging van brons door ijzer en de vergroting van het kaliber. Een gelijktijdige ontwikkeling was de inkorting van het scheepsgeschut van zestien tot tien à elf voet. De kanons waren daardoor beter hanteerbaar en de vuursnelheid was hoger. Het admiraliteitscollege van Amsterdam vervulde een voortrekkersrol. De meest gangbare kanons werden de 18-, 24- en 36 ponders. Vanwege de stabiliteit van

¹⁸ Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Schependocumentatie, dossier *Rotterdam*; Brieven van Katelyn Haexwant aan haar man in: TNA, HCA 30 (prize papers) 224, 10 november 1664; 226, 16 november 1664; 645, z.d. 1664; TNA, HCA 32 (prize papers) 1822, 20 oktober, 10 en 15 november 1664; Verhoog en Koelmans 1961: 22-25, 97-98.

het schip stond het zwaarste geschut op het onderste geschutsdek. Onduidelijk blijft of De Ruyters vloot al volledig volgens de nieuwe standaard was bewapend. Een korte notitie uit het journaal van Isaack Sweers duidt hier wel op.¹⁹ De *Spiegel* had verreweg de meeste vuurkracht, gevolgd door de *Provincie van Utrecht*. De schepen uit Rotterdam en het Noorderkwartier bleven qua bewapening ver achter bij die van Amsterdam. Meestal bepaalde de koers van het schip de hoek waaronder geschoten kon worden. De dracht van het geschut lag op maximaal 800 meter voor de zwaarste stukken en op maximaal 400 meter voor de lichtste vuurmonden. Het laden en afvuren was een arbeidsintensief proces. De scheepstamboer zorgde met zijn tromroffels voor de juiste afstemming.²⁰

Tabel 3. Herkomst opvarenden op de Spiegel, 1664

	Bootsvolk			Militairen			Totaal
	(Onder) Officieren	Matrozen	Totaal	(Onder) Officieren	Soldaten	Totaal	
Republiek							
Holland	14	55	69	4	35	39	108
Zeeland	6	11	17	0	0	0	17
Overig	1	9	10	1	6	7	17
Onbekend	4	0	4	3	4	7	11
Totaal	25	75	100	8	45	53	153
Spaanse Nederlanden	0	4	4		3	3	7
Engeland	0	1	1		3	3	4
Schotland	0	1	1		16	16	17
Noorwegen	7	43	50		4	4	54
Zweden	2	14	16		1	1	17
Denemarken	2	11	13		4	4	17
Duitsland	4	6	10		3	3	13
Overig	1	3	4		3	3	7
Onbekend	8	12	20	2	9	9	29
Totaal	49	170	219	10	91	91	310

Bron: NA, Collectie De Ruyter 89, Betaalrol 1664-1665.

¹⁹ Verhoog en Koelmans 1961: 23-24.

²⁰ Diekerhoff 1967: 43-51; De Jonge 1858-1862: deel een 652-4; Verhoog en Koelmans 1961: 24.

De totale bemanning van deze oorlogsvloot, inclusief de soldaten, telde ruim 2.267 koppen (zie tabel 2). Zoals gebruikelijke vormden de opvarenden van De Ruyters eskader een smeltkroes van nationaliteiten. De betaalrol van het vlaggenschip de *Spiegel* geeft een goed inzicht in de heterogeniteit van de bemanning (zie tabel 3). Van de officieren en onderofficieren was het grootste deel afkomstig uit Holland en Zeeland. Onder de officieren waren veel bekende namen, zoals Isaack Sweers (1622-1673), Willem van der Zaen (1621-1669), Aart van Nes (1626-1693) en Jan van Nes (1631-1680); stuk voor stuk ervaren mannen die in een aantal gevallen al eerder onder De Ruyter hadden gediend tijdens tochten naar de Oostzee en de Middellandse Zee (Blok 1930: 233; Bruijn 1998: 148-151).

Opvallend is het grote aantal (onder)officieren van Scandinavische herkomst. Bij de matrozen was ongeveer de helft buitenlander. Van de 170 kwamen er minstens 83 van buiten de Republiek en hiervan waren er maar liefst 68 uit Denemarken, Noorwegen en Zweden afkomstig. Bij de soldaten was de verhouding tussen Nederlanders en buitenlanders bijna één op één. De Scandinaviërs hadden nu in vergelijking met de vroege zeventiende eeuw ten koste van Engelsen en Schotten een dominante positie aan boord van de Nederlandse oorlogsbodems verworven. Toch blijft het opmerkelijk dat aan de vooravond van de Tweede Engelse Oorlog nog een aantal Engelsen en Schotten aanmonsterde. Nergens tijdens deze reis werd echter hun loyaliteit in twijfel getrokken. Ook het ongedaan maken van de heroveringen van de CRA in West-Afrika, vormden voor hun functioneren geen beletsel.²¹

Communicatie

Een snelle en veilig verlopende communicatie was voor het welslagen van een expeditie zoals die van de Ruyter van essentieel belang. Hiervoor is al ingegaan op de problemen rond de geheimhouding van het plan voor de expeditie en het zo spoedig mogelijk doorgeven van de opdracht voor de uitvoering daarvan aan De Ruyter. De grote afstand vormde hier een complicerende factor. Maar niet alleen de communicatie met autoriteiten in de Republiek—de Staten-Generaal, de admiraliteitscolleges en de WIC—was belang. De Ruyter moest zich op enig moment ook in verbinding stellen met directeur-generaal Jan Valckenburgh in Elmina, terwijl er tussen de schepen van de vloot onderling een voortdurende behoefte aan uitwis-

²¹ NA, Collectie De Ruyter 89, Betaalrol 1664-1665; Bruijn 1991: 71-73, 167-169.

seling van informatie bestond en de bemanningen van de individuele schepen van ontwikkelingen op de hoogte moesten worden gebracht en bevelen moesten ontvangen. Hoe werkte dit in de praktijk?

Toen De Ruyter in mei 1664 uitvoer naar de Middellandse Zee had hij van het admiraliteitscollege Amsterdam expliciet opdracht gekregen om elke twee weken schriftelijk rapport uit te brengen over de stand van zaken. Veel improvisatietalent was nodig om zijn opdrachtgevers geïnformeerd te houden. Hetzelfde gold voor het briefverkeer tussen de Republiek en de handelsposten van de WIC. Allerlei opties werden door De Ruyter, Meppel en Van Nes benut om aan hun informatieplicht te voldoen. Op 10 mei 1664 ontmoette De Ruyter bij Dover kapitein Ijsbrant de Vries op de *Star*, komend van Bordeaux, aan wie hij brieven overhandigde voor de Staten-Generaal, het admiraliteitscollege Amsterdam en voor zijn vrouw Anna van Gelder (Verhoog en Koelmans 1961: 134). Als het weer 'postdach' was, kweet hij zich van zijn rapportageverplichting en verstuurde via consuls in de havensteden Alicante, Cádiz, Malaga of Algiers zijn brieven. De consuls zorgden ervoor dat de berichten over land of over zee naar de Republiek werden verstuurd en bij de Staten-Generaal, de Staten van Holland, de afzonderlijke admiraliteitscolleges en familieleden werden bezorgd. Als alles goed verliep was een brief ongeveer binnen zes weken bij de geadresseerde.

Tijdens het eerste deel van zijn reis naar en in de Middellandse Zee verstuurde De Ruyter in de maanden mei tot en met augustus 1664 51 brieven, waarvan 21 aan het admiraliteitscollege Amsterdam en in het bijzonder aan secretaris De Wildt waren geadresseerd. In mindere mate informeerden de andere vlagofficieren, zoals Meppel en Aart Jansz van Nes, afzonderlijk hun opdrachtgevers in Enkhuizen en Rotterdam. Slechts een enkele brief van hen is bewaard gebleven. Toen De Ruyter op 1 september 1664 opdracht kreeg de Middellandse Zee te verlaten en naar West-Afrika te zeilen, was er nog even sprake van een toenemende correspondentie met de consuls in Alicante, Cádiz en Malaga. Allerlei problemen rond de bevoorrading van zijn vloot werden mede dankzij de consuls opgelost.²²

Toen De Ruyter de Straat van Gibraltar eenmaal was gepasseerd, vielen deze communicatiepijlers weg en was hij voor zijn briefverkeer aangewe-

²² NA, AA Collectie Mels 1, Briefwisseling tussen De Ruyter en consul Gijsbert Mels, 9, 21 september 1664 en 1, 2 oktober 1664; NA, Collectie De Ruyter 34, Brievenboek.

zen op toevallige ontmoetingen met adviesjachten²³ of thuiszeilende WIC-schepen. De geregelde informatieverstrekking kwam daardoor stil te liggen. Over de resultaten van zijn optreden in Guinee en in het Caraïbische gebied waren de Staten-Generaal en het admiraliteitscollege Amsterdam dan ook slecht geïnformeerd. Slechts zes brieven kon De Ruyter vanuit Guinee en het Caraïbische gebied naar de Republiek verzenden. Informatie over de acties in Noord-Amerika bereikte de Republiek in het geheel niet. Het geruchtencircuit draaide op volle toeren, maar niemand kon duidelijkheid verschaffen over de positie van de vloot van De Ruyter.²⁴

Voor De Ruyter was het van belang dat hij vanuit de Republiek op de hoogte gehouden werd van de nieuwste ontwikkelingen. Zo ontving hij in Alicante op 7 juli 1664 via consul Jacob Clark (Clercq) van het admiraliteitscollege Amsterdam een waarschuwing dat de relatie tussen de Republiek en Engeland zeer gespannen was, en dat de Engelse vice-admiraal John Lawson, die zich met een eskader in de buurt van De Ruyter bevond, niet te vertrouwen was. Ondanks alle beperkingen en bijgestaan door enig geluk slaagden zijn opdrachtgevers er in om op cruciale momenten De Ruyter per schip nieuwe, aanvullende orders te doen toekomen. De inzet van het eskader werd daardoor optimaal benut en kon worden aangepast aan de zich verslechterende relatie tussen de Republiek en Engeland. De ontvangst van de expresbrief op 1 september 1664 via consul Jacomo Drielenburch te Malaga met de verrassende opdracht naar de Goudkust te zeilen was er één van. De twee andere orders van respectievelijk 10 januari 1665 en 13 februari 1665 betroffen de toestemming om alle gewapende Engelse schepen in het Atlantische gebied aan te vallen en de opdracht Cabo Corso of Cormantijn te veroveren en Nieuw-Nederland te heroveren en daarna via het Caraïbische gebied plunderend huiswaarts te zeilen.²⁵

De communicatie tussen De Ruyter en zijn officieren verliep volgens de gebruikelijke methoden. Voorafgaande aan het uitzeilen naar een nieuwe bestemming werd op de *Spiegel* scheepsraad gehouden. Elke kapitein kreeg dan een schriftelijke order uitgereikt waarin de eindbestemming, koers, zeilinstructies, rendez-vous et cetera waren vastgelegd en hoe hij diende te handelen als hij onverhoopt van het eskader afdwaalde. De kapiteins werden met seinvlaggen naar het vlaggenschip ontboden. Koerswijzigingen

²³ *Adviesjacht* = kleine schepen voor het overbrengen van berichten of personen of voor het uitvoeren van verkenningen.

²⁴ NA, Collectie De Ruyter 34, Brievenboek; Haje 1976: 12-14; Megen 2003: 149-151; Moree: 1998: 25-49; Verhoog en Koelmans 1961: 129, 134, 148-149.

²⁵ NA, SG 5767 (liassen WIC), Valckenburgh aan Staten-Generaal, 27 februari 1665; Verhoog en Koelmans 1961: 188, 248, 262-263.

werden eveneens met seinvlaggen kenbaar gemaakt. Soms werd een sloep uitgezet om informatie van een specifieke kapitein te krijgen. Schriftelijke communicatie werd tot een minimum beperkt. Sporadisch schreef De Ruyter een brief naar een van de kapiteins. Slechts van Meppel en Willem van der Zaen is bekend dat zij brieven van De Ruyter ontvingen toen zij met hun eskader zelfstandig een opdracht uitvoerden. De commandanten zorgden er zelf voor dat hun opvarenden het doel van de reis et cetera te horen kregen. Een uitzondering vormde het biljet dat De Ruyter op 21 januari 1665 aan de grote mast van elk schip liet slaan, waarin het scheepsvolk ter aanmoediging vrije plundering van Engelse schepen in het vooruitzicht werd gesteld.

Het berichtenverkeer tussen directeur-generaal Johan Valckenburgh te Elmina en De Ruyter startte nadat hij het eiland Goeree had heroverd. De Ruyters eerste brief aan Valckenburgh dateert van 6 november 1664. De Ruyter meldde toen zijn komst in de regio en dat Goeree weer in het bezit van de WIC was gesteld. De overige correspondentie in de maanden januari en februari 1665 betrof hoofdzakelijk de planning van de amfibische operaties, uitwisseling van gevechtinformatie, de administratie van buitgoederen en de uitwisseling van beleefdheden.²⁶

Gedurende de hele reis verzond De Ruyter meer dan honderd brieven. Mede dankzij de inzet van dit communicatiemiddel werden zijn opdrachtgevers enigszins geïnformeerd en ontving De Ruyter de instructies die uiteindelijk op cruciale momenten de koers van zijn reis bepaalden.²⁷

Drie amfibische operaties

De meest bekende maritieme operatie, toegeschreven aan De Ruyter, is de aanval op Chatham in 1667. Een expeditionaire scheepsmacht vernietigde toen op de Medway bij Chatham een groot aantal afgemeerde Engelse oorlogsbodems. De nieuw gevormde eenheid zeesoldaten, het Korps Mariniers, landde bij Sheerness en bezette er tijdelijk het fort (Dorren 1948). De Ruyter had echter al eerder succes met dergelijke operaties. Veel ervaring had hij opgedaan tijdens een grootschalige landing bij Nyborg op het Deense eiland Funen in het najaar van 1659.

²⁶ NA, Collectie De Ruyter 34, Brievenboek, 6 november 1664.

²⁷ NA, SG 5582 (liassen admiraliteiten), De Ruyter aan Staten-Generaal, 2 september 1664; NA, Collectie De Ruyter 34, Brievenboek, april 1664-4 mei 1665; NA, AA Collectie Aanwinsten XLVII, 21, Journaal Reynoud Borremans, 1664-1665.

Onduidelijk is of het eskader van De Ruyter uitgerust was met extra sloepen om de zeesoldaten aan land te brengen. Hoogstwaarschijnlijk was dit wel het geval. De zeesoldaten werden niet voor niets meegenomen. Op de vloot van Jan van Kampen was voor de geëmbarkeerde zeesoldaten een aparte uitrusting meegenomen, zoals grote sloepen die minstens honderd man konden vervoeren, lichte musketten en tenten om aan land te gebruiken. Soortgelijke uitrusting zal De Ruyters vloot vanuit de Middellandse Zee hebben meegenomen.²⁸ Bij de herovering van de forten Witsen en Cormantijn op de Goudkust was een grote rol weggelegd voor de zeesoldaten. Gezamenlijk met matrozen, en soms onder een eigen bevelhebber, zette De Ruyter hen in op de grens van land en water. Volgens een vast stramien trad deze gecombineerde troepenmacht op. Steeds openden de landingstroepen vanuit zee onder dekking van het scheepsgeschut de aanval.

In eerste instantie werden de zeesoldaten gerekruteerd uit de garnizoenen van de steden. Elk gewest leverde naar rato een aantal soldaten voor de zeedienst. Na afloop van een actie werden zij weer afgedankt. Hoge eisen werden aan deze soldaten gesteld. Op een scheepsdek vechten, vanuit zee een fort bestormen of een landing uitvoeren vereisten andere vaardigheden dan een reguliere veldslag of verdediging van een versterking. Ook was aan boord van de schepen accommodatie en voeding vaak veel minder dan aan de wal. De bevelvoering was zeer eenvoudig. Het hogere officierskader ontbrak meestal. Het waren vooral scheepskapiteins die de zeesoldaten de 'weg' wezen. Pas na de oprichting van het Korps Mariniers in 1665 kregen de zeesoldaten erkenning. Vanaf dat jaar vormden zij als aparte groep de ruggengraat van amfibische operaties.²⁹

De aanval op Goeree

Op 7 oktober 1664 liet De Ruyter de witte vlag waaien en ontbood alle commandanten aan boord van de *Spiegel*. Hij maakte het doel van de tocht bekend. Via de Canarische Eilanden zou het eskader richting West-Afrika zeilen om daar de verloren gegane WIC-bezittingen op de Engelsen te heroveren. Als eerste zou het eiland Goeree voor de kust van Cabo Verde worden aangevallen.

Deze onverwachte nieuwe opdracht verraste de opvarenden. Engel de Ruyter (1649-1683), zoon van Michiel die als adelborst op de *Spiegel* mee-

²⁸ NA, SG 12582.12, Commissie voor Maarten van Hertsbergen, 17 september 1664.

²⁹ Dorren 1948; Prins 1966; Brijn 1998:166-167; *Leidraad Maritiem Optreden* 2005: 79-84.

voer, beschreef het algemene gevoelen als 'daer wij seer ontstelt over waren ende niet op sulcken reis gedacht hadden'. Adelborst Reinoud Borremans had meer oog voor zijn collega's toen hij in zijn journaal noteerde dat 't scheepsvolck hun verblijden, verhoopende een iegelijck goede buijt te becoomen'.³⁰

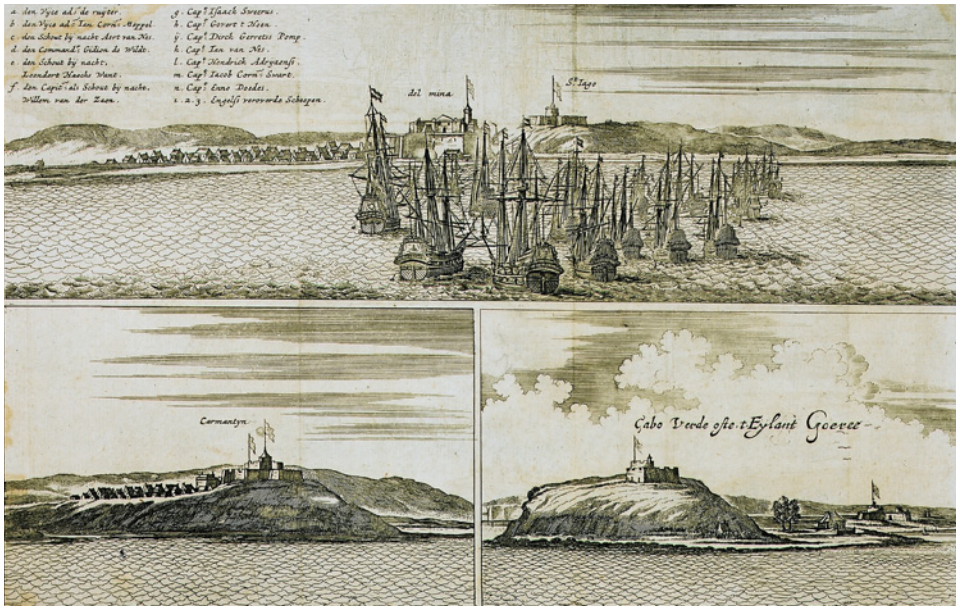
Voorlopig was het nog niet zover. Het onverwachte karakter van de reis stelde De Ruyter voor grote problemen. Hij en al zijn commandanten kenden de West-Afrikaanse kust niet en het ontbrak De Ruyter aan bruikbare zeekaarten. Hij liet zijn kapiteins onder hun bemanningsleden informeren of er iemand was die enige nautische kennis van Cabo Verde en het eiland Goeree had. Alleen een kwartiermeester op de *Rode Leeuw* wist iets te vertellen over de aard van de verdedigingswerken op Goeree, de forten Nassau en Oranje. Gewapend met deze geringe kennis zeilde de vloot richting Cabo Verde (Brandt 1687: 305).

Ondertussen werden op zee voorbereidingen getroffen om de zeesoldaten aan land te brengen. De krijgsraad stelde een aanvalsplan op. De algehele leiding berustte bij de diplomaat Jean Bertrand de Mortaigne, die inmiddels de rang van kolonel had gekregen.³¹ De zeesoldaten stonden onder bevel van kapitein Jan du Bois en adelborst graaf Jan van Hoorn, de matrozen onder de kapiteins Jacob Cornelisz Swart en Jan Jansz van Nes. In totaal zouden 350 man landingstroepen met boten en sloepen de aanval inzetten. Indien er Engelse schepen onder het fort Nassau zouden liggen, dan moesten die eerst worden uitgeschakeld en pas daarna zou de ont-schepping van de landingstroepen plaatsvinden. Zij die als eerste granaten in de forten gooiden, konden rekenen op een beloning. Ook werden er gedetailleerde afspraken gemaakt welke schepen de aanval zouden openen en wie eventuele vluchtende Engelse schepen zou achtervolgen. Te behalen buit zou onder alle opvarenden worden verdeeld (Blok 1930: 216; Brandt 1687: 306-307).

Op 22 oktober 1664 bereikte het eskader Goeree. Negen Engelse schepen lagen bij fort Nassau voor anker: acht door de CRA gecharterde koopvaardij-schepen en één schip van de Royal Navy. De Ruyters eskader zeilde in een halve maanvormige formatie om de Engelse schepen heen en sloot ze in. Tot een treffen kwam het niet. De volkomen verraste Engelsen dachten niet aan verzet. Zij stuurden twee onderhandelaars met de vraag waarom

³⁰ NA, AA Collectie Aanwinsten XLVII 21, Journaal Reynoud Borremans, 1664-1665; Blok 1930: 215.

³¹ NA, SG 9335, Journaal Bartram de Mortaigne, 11 oktober 1663-10 augustus 1665.

Afb. 16. De vloot van Michiel de Ruyter in West-Afrika.

de Nederlanders zich in vredetijd op zo'n agressieve manier manifesteerden. De Ruyters antwoord was duidelijk. De Republiek was niet in oorlog met Engeland, maar hij had wel de opdracht van de Staten-Generaal het onrechtmatige optreden van de CRA te bestrijden. De commandant van het Engelse oorlogsschip, James Reynolds Culpepper, verklaarde daarop dat hij zich afzijdig zou houden indien de Engelse schepen en de twee forten zouden worden aangevallen. De schippers van de koopvaardijsschepen toonden zich bereid afstand te doen van de lading die behoorde tot de Engelse Compagnie. Wel wilden zij hun schepen behouden en een vrachtprijs ontvangen. De Engelse gouverneur Sir George Abercromby stond er alleen voor. Zijn verzoek om tien dagen bedenkijd werd door de krijgsraad afgewezen. Op 24 oktober 1664 gaf Abercromby het eiland en de forten aan De Ruyter over. Een dag later bezetten de Nederlanders de forten Oranje en Nassau. Het garnizoen kreeg een vrije aftocht en transport naar Engelse vestigingen aan de rivier de Gambia of in Sierra Leone en naar het fort Cormantijn aan de Goudkust. Ook de Engelse oorlogsbodem mocht vertrekken.

Tabel 4. Overzicht van de Engelse koopvaardij schepen bij fort Nassau, oktober 1664

Naam schip	Geschut	Opvarenden
<i>Victorie</i>	33	50
<i>Sint-Martha</i>	20	42
<i>Hoopwel</i>	20	45
<i>Afrika</i>	20	45
<i>Spoedig Advys</i>	16	28
<i>Dolfyn</i>	20	42
<i>Voorspoedt</i>	8	16
<i>Spion</i>	1	7

Bron: Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, Amsterdam, B-1-0053, Journaal van de *Spiegel*; Brandt 1687: 308.

Uit de Engelse schepen werden de goederen van de CRA gelost. Alles werd nauwkeurig geadministreerd. De schippers kregen voor het gedeerde vrachtlon een wissel die zij ten laste van de WIC konden verzilveren. Met uitzondering van het jacht *Spion* mochten daarna alle schepen vertrekken. Het jacht werd ten behoeve van de WIC in beslag genomen en herdoopt in *Goeree*. Alle schepen uit het eskader stonden één man af voor de bemanning van het jacht.

Op 28 oktober 1664 besloot de krijgsraad de heroverde bezittingen officieel aan de WIC over te dragen. De fiscaal van vice-admiraal Meppel, Johannes Celarius, werd voorlopig als gouverneur aangesteld. Bij loting werden op alle schepen een dozijn matrozen en soldaten aangewezen, die een 130 man tellend garnizoen zouden vormen. Adalborst Otto van Nievelt van de *Spiegel* werd belast met het commando over deze bezetting. Cornelis Mangelaer uit Zierikzee was één van de 'vrijwilligers' die de *Spiegel* vaarwel zei en op Goeree achterbleef. De achterblijvers kregen de verzekering dat zij door het eskader van Jan van Kampen zouden worden afgelost en dat hun gages zouden worden verhoogd.³² Op donderdag 6 november 1664 hield dominee Gerardus Flokkenius een afscheidsprek en een dag later vertrok De Ruyter richting Sierra Leone.³³

De aanval op fort Witsen

Door tegenwind en windstilte vorderde het Nederlandse eskader maar langzaam. Pas op 4 januari 1665 rondde de schepen Cabo Tres Puntas aan

³² TNA, HCA 30 (prize papers) 226, Grietje Martens aan Cornelis Mangelaer, 10 oktober 1664; NA, Collectie De Ruyter 89, Betaalrol, 1664-1665.

³³ NA, AA Collectie Aanwinsten XLVII 21, Journaal Reynoud Borremans, 1 november 1664; Brandt 1687: 305-318; Blok 1930: 215-219; Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam (NSA), Amsterdam, B-1-003 f. 27-9, Journaal *Spiegel*; NSA, XLS-96-009 f. 28-9, Journaal Isaac Sweers; Verhoog en Koelmans 1961: 208-217.

de Goudkust. Bij enkele Inheemsen informeerde De Ruyter naar de situatie ter plekke. Zij vertelden hem dat de nabijgelegen WIC-handelspost Batenstein bij Boutrou nog door veertien Nederlanders werd bezet. Daar werd contact gelegd met commies Bartholomeus Rietbeeck, die De Ruyter adviseerde om eerst het dichtbij gelegen fort Witsen bij Takoradi te heroveren.³⁴ De Ruyter meldde daarop aan directeur-generaal Valckenburgh te Elmina zijn aankomst op de Goudkust en vroeg hem inlichtingen over Takoradi. Intussen zeilde het eskader door en ankerde 's avonds voor fort Witsen.

De volgende morgen werd adelborst Reinout van Coevorden met een sloep, voorzien van een witte vlag, naar het fort gezonden om het op te eisen. Dicht onder de wal werd hij met musketkogels en kanonsalvo's ontvangen. Onverrichter zake keerde Van Coevorden terug. Aan boord van de *Spiegel* werd toen krijgsraad gehouden.

Spoedig was men het er over eens dat vierhonderd soldaten en matrozen gezamenlijk een landing zouden uitvoeren. Adelborst graaf Van Hoorn kreeg opnieuw het bevel over de soldaten. De matrozen werden aangevoerd door de kapiteins Jacob Cornelisz Swart, Jan du Bois en Jan van Nes. De hele landingsoperatie stond onder leiding van Van Hoorn.

In de loop van de dag ankerden de vijf kleinste schepen binnen schootsafstand van fort Witsen. Kruiselings werd het fort onder vuur genomen. Onder dekking van dit bombardement werd de landingstroepen met sloepen aan wal gezet. Tussen de vier- en vijfhonderd Afrikaanse bondgenoten van de Engelsen boden op het strand fel verzet. Verschanst achter hun ingegraven kano's onthaalden zij de landingstroepen op een regen van kogels. Uiteindelijk maakten de met schroot geladen stukjes geschut op de sloepen een einde aan hun tegenstand. De Afrikanen vluchtten naar hun nederzetting bij Takoradi. Hoewel het Engelse garnizoen de witte vlag hees, bleef de toegangspoort gesloten. Het scheepsgeschut bleek slechts weinig schade aan de muren te hebben aangericht. Met stormladders en een granaat werd een beslissing geforceerd. Eén van De Ruyters matrozen, de uit Noorwegen afkomstige Lourens Teunissen, veroverde de Engelse vlag en matroos Gerrit Jacobsz van de *Princes Louise* hees als eerste de Staatse vlag op het fort. Beiden ontvingen later hiervoor 25 gulden. Naast de zeven kanonnen die in het veroverde fort werden aangetroffen viel er weinig buit te behalen; de handelsvoorraden bleken door de Engelsen naar Cormantijn te zijn verzonden.

³⁴ In het journaal van Jan Cornelisz Meppel wordt hij als gouverneur-kapitein Rijmsdijck vermeld. NSA, I-001 f. 49v, Journaal Meppel.

Een dag later arriveerden uit Elmina twee vertegenwoordigers van Valckenburgh met in hun kielzog twee à driehonderd kano's, bemand met circa duizend inheemse hulptroepen. Gezamenlijk werd de nederzetting bij Takoradi verwoest en werden de laatste tegenstanders uitgeschakeld. Op advies van Valckenburgh werd fort Witsen opgeblazen. De kosten om het fort in stand te houden zouden te hoog zijn. Nog diezelfde dag zette het eskader koers naar Elmina. Na aankomst waren de opvarenden tien dagen lang bezig met het ontladen van buitgoederen. Alles werd in Elmina geregistreerd en opgeslagen.³⁵

De aanval op Cormantijn

Op 10 januari 1665 arriveerde schipper Govert Hermansz met het adviesjacht de *Vergulden Tijger* op de rede voor Elmina met informatie en nieuwe instructies uit Amsterdam. Hermansz had wegens zware storm een Engelse haven aangedaan. Daar had hij vernomen dat een Engelse vloot van dertig schepen onder admiraal Ruprecht van de Palts (1619-1682), hertog van Cumberland, zeilklaar lag om naar Guinee te gaan. Soortgelijke inlichtingen ontving De Ruyter ook van de Staten-Generaal, die bovendien meldden dat een eskader onder Jan van Kampen zo spoedig mogelijk ter assistentie naar de West-Afrikaanse kust zou uitlopen. De Ruyter kreeg toestemming alle gewapende Engelse schepen die hij ontmoette te nemen of te vernietigen (Brandt 1687: 330-332).

Direct nam De Ruyter maatregelen om te voorkomen dat hij door een Engels eskader verrast kon worden. De vloot werd in opperste staat van paraatheid gebracht. Vier schepen van zijn eskader en het WIC-jacht *Eendracht* patrouilleerden in het zeegebied voor Elmina om de komst van prins Ruprecht of Van Kampen af te wachten. Twee eerder bij Goeree aangehaalde Engelse koopvaardij schepen, de *Victoria* en *Sint-Martha*, werden nu tot goede prijs verklaard en als branders ingericht.

Intussen wist Valckenburgh De Ruyter te overtuigen dat eerst Cormantijn en niet Cabo Corso veroverd moest worden. De Afrikanen die rond Cabo Corso woonden, waren zeer sterk, oorlogszuchtig en pro-Engels, die bij Cormantijn daarentegen waren 'te koop'. Voor goederen ter waarde van 24.000 gulden was een deel van hen bereid het Engelse kamp te verlaten. Een harde kern, onder hun leider Jan Kabesse, bleef de Engelsen trouw. Kabesse was berucht om de wreedheden die hij, in het bijzijn van de gou-

³⁵ Brandt 1687: 325-329; Verhoog en Koelmans 1961: 244-245; NSA, B-1-0053 f. 42-3, Journaal *Spiegel*.

verneur Francis Selwyn, tegen Nederlanders had begaan (Brandt 1687: 335-341).

Uiteindelijk nam op 4 februari 1665 de krijgsraad het besluit niet langer af te wachten en Cormantijn aan te vallen. De strategie was identiek aan die van de actie tegen fort Witsen. Soldaten en matrozen zouden weer gezamenlijk optreden, de eersten onder leiding van graaf Van Hoorn, de laatsten onder aanvoering van schout-bij-nacht Willem van der Zaen, bijgestaan door de kapiteins Jan du Bois, Govert 't Hoen, Jan van Nes, Jacob Cornelisz Swart en Isaack Sweers. De totale landingseenheid bestond uit zes- à zevenhonderd man. Zij werd bijgestaan door vier- à vijfhonderd kano's bemand met ongeveer twaalfhonderd pro Nederlandse Elminezen. Eerst zou men trachten de factorijen Anomabu en Adja uit te schakelen en dan de aanval openen op Cormantijn.

Twee dagen later ging het eskader onder zeil. Op 7 februari 1665 was men op de plaats van bestemming. De dag begon met gebed, waarna werd ontbeten. Vervolgens werd de landingseenheid geformeerd. Van alle matrozen die hierbij waren ingedeeld, werden de namen afgeroepen. Als bewapening werden 'houwers' en pistolen uitgereikt. De konstabels en busschieters ontvingen handgranaten. Een deel van de matrozen ontfermde zich over stormladders. Zij zouden met de bestorming beginnen. De Elminezen kregen een stuk linnen om de hals om hen te onderscheiden van de Engels gezinde Fanti.³⁶ 's Middags werd de eerste aanval op Annemabo ingezet met sloepen en kano's. Maar door de zware deining en branding was er voor de landingsvaartuigen geen doorkomen aan. Bovendien werden de landingstroepen vanaf het strand met musketten zwaar onder vuur genomen en met kanonnen vanuit Cormantijn beschoten. De actie werd uiteindelijk afgeblazen. Door verkeerde communicatie waren ook de omgekochte Fanti niet in actie gekomen. De bezetting van Annemabo voelde zich echter zo bedreigd dat zij de factorij liet springen en zich terugtrok op Cormantijn.

Een aanval op Adja liep aanvankelijk vast door hevig verzet van de pro-Engelse Fanti, maar bij een nieuwe poging de volgende dag, werd de factorij snel onder de voet gelopen. Nadat gouverneur Selwyn een schriftelijk verzoek tot overgave had afgeslagen, werd de hoofdaanval op Cormantijn ingezet, ingeleid met een beschieting vanaf verschillende schepen. 's Middags vond de ontscheping plaats. Al schietend en houwend trokken de landingstroepen op naar het fort, dat stormenderhand werd genomen.

³⁶ *Fanti* = één van de Akan-sprekende groepen rond op kust van Guinea. Zij vormden een losse federatie van kuststaatjes. Fetu was daar één van.

Enorme wreedheden werden door de Afrikaanse bondgenoten begaan. Tegenstanders werden onthoofd 'waarbij zij de afgeslagen hoofden 't onderste boven houdende, met haer handen in 't bloedige strot-gat, groote vreughde en triomph bedreven'.³⁷ Nadat de Engelsen de vlag hadden gestreken, bleven de Fanti onder Jan Kabesse zich nog enige tijd tot het uiterste verzetten. Selwyn wist te voorkomen dat Kabesse de lont in de kruitkamer stak. Hierop pleegde Kabesse zelfmoord. De anderen staakten toen hun verzet.

Cormantijn was gevallen en de WIC kreeg daardoor 28 kanonnen in handen. Bovendien werden 58 Engelsen krijgsgevangen gemaakt, inclusief gouverneur Selwyn. Intussen was de chaos compleet. 't Gemeene volk was zoo heet naar den sterken drank als naar den buit'.³⁸ Er was de landings-troepen vrije plundering in het vooruitzicht gesteld. Kisten, koffers, balen en pakken werden opengereten en Spaanse wijn en brandewijn werden overvloedig geconsumeerd. De volgende dag wist De Ruyter slechts met grote moeite de discipline enigszins te herstellen, waarna het merendeel van de soldaten en matrozen terugkeerde naar de vloot. Een bezetting van 72 man bleef achter in het fort dat de naam Amsterdam kreeg. Valckenburgh stelde een gewezen compagniedienaar, Samuel Smit, aan tot gouverneur.³⁹

De Ruyter keerde daarna terug naar Elmina, waar na zijn aankomst een klein schip arriveerde, gecharterd door het admiraliteitscollege Rotterdam, met nieuwe instructies van de Staten-Generaal. De Ruyter kreeg opdracht de Atlantische Oceaan over te steken en de Engelsen zoveel mogelijk schade toe te brengen in het Caraïbische gebied en Noord-Amerika, waarna hij achter Schotland om naar huis moest zeilen. Indien mogelijk moest De Ruyter Nieuw-Nederland heroveren. In september 1664 was deze WIC-kolonie door een Engels eskader onder bevel van kolonel Richard Nicolls (1624-1672), de latere deputy-governor van New York, ingenomen.

In maart 1665, de Tweede Engelse Oorlog was inmiddels een feit, stak De Ruyter met zijn eskader de Atlantische Oceaan over. Hij slaagde er in de West echter niet in zijn successen op de kust van Guinee te evenaren. De Engelsen waren gewaarschuwd en boden onder andere bij Barbados veel tegenstand. Er viel geen territoriale winst te behalen. Van een aanval op Nieuw-Nederland werd afgezien. Slechts enkele Engelse schepen vielen in handen van De Ruyter. Bij Newfoundland, in de baai van Saint-Johns, werden ten slotte nog enkele koopvaardij- en vissersschepen genomen. Op

³⁷ Verhoog en Koelmans 1961: 83. Zie ook hoofdstuk 3.

³⁸ NSA I-001 f. 55v-56, Journaal Meppel, 8, 9 februari 1665; Brandt 1687: 353.

³⁹ Brandt 1687: 355; Verhoog en Koelmans 1961: 85.

21 juni 1665 werd de thuisreis ondernomen. Op 6 augustus "s avondts quamen wij voor Delfzyl ten ancker, waer over groote blijtschap betoont werde'.⁴⁰

Besluit: het doel bereikt?

Het expeditionaire optreden voor de Westkust van Afrika was vanuit strategisch oogpunt een groot succes. Ondanks de gebrekkige communicatiemiddelen was De Ruyter in staat de orders die hij van de Staten-Generaal had gekregen uit te voeren. Het belangrijkste doel, het ongedaan maken van de Engelse veroveringen in West-Afrika, werd bereikt. Daarnaast onderstreepte het vlagvertoon in het Caraïbische gebied en Noord-Amerika het belang dat de Republiek hechtte aan haar overzeese bezittingen. Ook aan het bevel om in het Atlantische gebied de aanval op Engelse koopvaardij- en oorlogsschepen te openen, werd ruimschoots voldaan. De Ruyter wist met zijn eskader 29 Engelse schepen te veroveren. Slechts in het uitvoeren van zijn laatste opdracht, het zoveel mogelijk schade toebrengen aan de Engelse koloniën in de West en het zo mogelijk heroveren van Nieuw-Nederland, is De Ruyter niet volledig geslaagd. Het verrassingselement dat bij de aanvallen op de Afrikaanse kust een belangrijke rol speelde was nu afwezig. De Engelsen in het Caraïbische gebied waren op de komst van De Ruyters vloot voorbereid, zoals de mislukte aanval op Barbados duidelijk maakte. Op grond hiervan besloot De Ruyter daar geen verdere acties te ondernemen. Mede gezien de staat van zijn vloot, de prijzen die hij had genomen en de buitgoederen die in de schepen waren geladen, zag De Ruyter ook af van een aanval op Nieuw-Nederland. Een dergelijke onderneming bracht teveel risico's met zich mee. Op zijn terugreis boekte hij bij Newfoundland nog wel enkele successen.

Naast de bereikte strategische doelen leverde de reis van het eskader ook financiële voordelen op. Bij terugkeer in Delfzijl had De Ruyter vijf prijzen geladen met suiker en tabak bij zich. Twee andere 'suikerprijzen' waren van de vloot afgedwaald en hoogstwaarschijnlijk in het Noorse Bergen achtergebleven. Bij de actie tegen CRA-vestigingen in Sierra Leone werd 16.000 pond ivoor buitgemaakt. De aan de WIC en in het Caraïbische gebied verkochte prijzen en buitgoederen vertegenwoordigden een waarde

⁴⁰ NA, SG 5587 (liassen admiraliteiten), Staten van Groningen aan Staten-Generaal, 27 juli 1665, De Ruyter aan Staten-Generaal, 6 augustus 1665; Brandt 1687: 345-355; De Balbian Verster 1925: 55-56; Prud'homme 1996: 140-142; Verhoog en Koelmans 1961: 82-85, 97-103, 256-262; NSA, I-001 f. 55v-56, Journaal Meppel, 8/9 februari 1665.

van bijna 230.000 gulden. Helaas ontbreekt de informatie om de totale opbrengst van De Ruyters expeditie te berekenen.⁴¹

In 1667 kwam er een einde aan de Tweede Engelse Oorlog. Bij de Vrede van Breda werd bepaald dat de status quo in West-Afrika werd gehandhaafd. Cabo Corso bleef Engels en werd het Engelse hoofdkwartier Cape Coast. De andere forten in West-Afrika bleven in handen van de WIC. Het op de Engelsen veroverde fort Cormantijn, herdoopt in fort Amsterdam, werd toegevoegd aan de bezittingen van de WIC. Dankzij de succesvolle expeditie van De Ruyter was de positie van de WIC in West-Afrika versterkt. De grootste concurrent van de WIC in dit gebied, de CRA, kwam door de geleden verliezen in grote financiële problemen en werd in 1672 opgeheven en vervangen door de Royal African Company.⁴²

Literatuur

- Aitzema, L. van. 1669-72. *Saken van Staet en Oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden*. Zeven delen. Den Haag: Johan Veely.
- Balbian Verster, J.F.L. de 1925. 'De tocht van De Ruyter naar de Goudkust en West-Indië in 1664 en 1665', *Jaarverslag Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam* 9: 50-58.
- Blok, P. J. 1930. *Michiel Adriaanszoon De Ruyter*. Den Haag: Nijhoff.
- Boxer, C.R. 1974. *The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century 1652-1674*. Londen: National Maritime Museum.
- Brandt, G. 1687. *Het leven en bedryf van den Heere Michiel de Ruiter, hertog, ridder &c, L. Admiraal Generaal van Hollandt en Westvrieslandt*. Amsterdam: Blaeu.
- Bruin, G. de 1991. *Geheimhouding en verraad: De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek, 1600-1750*. Den Haag: SDU.
- Bruijn, J.R. 1998. *Varend verleden: De Nederlandse oorlogsvloot in de 17de en 18de eeuw*. Amsterdam: Balans.
- Dantzig, A. van 1980. *Forts and Castles of Ghana*. Accra: Sedco Publishing.
- Diekerhoff, F.L. 1967. *De oorlogsvloot in de zeventiende eeuw*. Bussum: Fibula-Van Dishoeck.
- Dorren, C.J.O. 1948. *De geschiedenis van het Nederlandsche Korps Mariniers, 1665-1945*. Den Haag: Zuid-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- Elias, J.E. 1930. *De Tweede Engelsche Oorlog als het keerpunt in onze betrekkingen met Engeland*. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
- Groot, H. de 2004. *The Free Sea*. Bezorgd door D. Armitage. Indianapolis: Liberty Fund [Natural Law and Enlightenment Classics].
- Haje, Chr.F. 1976. *De Oprechte Haarlemsche Courant en Michiel Adriaansz. De Ruyter*. IJmuiden: Vermande Zonen BV Uitgevers.
- Harper, L.A. 1964. *The English Navigation Laws: A Seventeenth-Century Experiment in Social Engineering*. New York: Octagon Books.
- Heijer, H. den 1994. *De geschiedenis van de WIC*. Zutphen: Walburg Pers.

⁴¹ NA, SG 5587 (liassen admiraliteiten), Admiraliteitscollege Amsterdam aan Staten-Generaal, 27 augustus 1665; Aitzema 1669-1672: deel vijf 470-471; Blok 1930: 233-234.

⁴² Elias 1930: 47; Den Heijer 1994: 80; Israel 1995: 774.

- Israel, J.I. 1995. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*. Oxford: Clarendon Press.
- Ittersum, M.J. 2006. *Profit and Principle: Hugo Grotius, Natural Rights Theories and the Rise of Dutch Power in the East Indies, 1595-1615*. Leiden: Brill [Brill's Studies in Intellectual History 139].
- Japikse, N. 1900. *De verwickelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660-1665*. Leiden: S.C. van Doesburgh.
- Jones, J.R. 1996. *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century*. Londen/New York: Longman.
- Jonge, J.C. de 1858-62. *De geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen*. Vijf delen. Haarlem: Kruseman.
- Kennedy, P. M. 1976. *The Rise and Fall of British Naval Mastery*. Londen: Fontana.
- Latham, R. en W. Mathhews (red.) 1974. *The Diary of Samuel Pepys*, deel vijf. Londen: G. Bell and Sons Ltd.
- Leidraad Maritiem Optreden 2005, Leidraad Maritiem Optreden: De bijdragen van het Commando Zeestrijdkrachten aan de Nederlandse krijgsmacht*. Den Helder: Commando Zeestrijdkrachten.
- MCDP 3 1998. *Marine Corps Doctrinal Publication (MCDP) 0 3: Expeditionary Operations*. Washington: United States Marine Corps.
- Megen, N. 2003. "Ick leer nu moij lesen en schrijven als ul sien kan", *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 22-2: 147-156.
- Moree, P. J. 1998. 'Met vriend die God geleide': *Het Nederlands-Aziatisch postvervoer ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*. Zutphen: Walburg Pers.
- Ollard, R. 1969. *Man of War: Sir Robert Holmes and the Restoration Navy*. Londen: Hodder & Stoughton.
- Oudendijk, J.K. 1944. *Johan de Witt en de zeemacht*. Amsterdam: Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Panhuysen, L. 2005. *De ware vrijheid: De levens van Johan en Cornelis de Wit*. Antwerpen/Amsterdam: Uitgeverij Atlas.
- Pincus, Steven C.A. 1996. *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy, 1650-1668*. New York: Cambridge University Press.
- Prins, R.J. 1966. *De historische ontwikkeling van de amfibische oorlogvoering*. Den Helder: Marinestafschool.
- Prud'homme van Reine, R. 1996. *Rechterhand van Nederland: Biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter*. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers.
- Rodger, N.A.M. 2005. *Command of the Ocean: A Naval History of Britain 1649-1815*. Londen: Penguin Books/National Maritime Museum.
- Rommelse, G. 2003. 'English privateering against the Dutch Republic during the Second Anglo-Dutch War, 1664-1667', *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 22-1: 17-31.
- _____. 2006. *The Second Anglo-Dutch War, 1665-1667: International Raison D'Etat, Mercantilism and Maritime Strife*. Hilversum: Verloren.
- Verhoog, P. en Koelmans, L. 1961. *De reis van Michiel Adriaanszoon de Ruyter in 1664-1665*. Den Haag: Nijhoff.
- Zook, G.F. 1919. *The Company of Royal Adventurers trading into Africa*. Lancaster, Penn.: Press of the New Era Printing.

DEEL VIER

MILITAIRE CULTUUR